

جنگل‌های جلگه‌ای شمال ایران و بازرگانان فرانسوی در اوایل قرن بیستم

الهه مدنی مشائی^{۱*}، تقی شامخی^۲، ارسطو سعید^۳، محمدعلی اکبری^۴، محمدحسین جزیره‌ای^۵ و نصرت‌اله ضرغام^۶

^۱ کارشناس ارشد جنگلداری، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران

^۲ استاد گروه مسائل اقتصادی-اجتماعی جنگل، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران

^۳ استاد بازنشسته گروه جنگلداری و اقتصاد جنگل، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران

^۴ دانشیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی

^۵ استاد بازنشسته دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران

^۶ دانشیار گروه جنگلداری و اقتصاد جنگل، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۲/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۵/۱۵)

چکیده

ایران در اوایل سده بیستم مانند بسیاری از کشورهای دیگر، با دست‌اندازی سرمایه‌داری نوپای غربی برای تأمین مواد خام مورد نیاز کارخانه‌های خود مواجه شد. در کنار سرمایه‌داران انگلیسی و روس که در رأس چپاولگران منابع و مواد خام ایران قرار داشتند، بازرگانان فرانسوی نیز حاضر بودند. در این میان، جنگل‌ها نیز به‌عنوان منبع مهم تولید چوب، مورد دستبرد تجار خارجی به‌خصوص روس و فرانسوی قرار گرفتند. در این مقاله سعی بر آن است که شکل و محتوای اجاره‌نامه‌هایی که با تجار فرانسوی برای تخلیه جنگل‌های ایران از گونه بلندمازو به‌منظور تهیه تخته بشکه منعقد شدند، در چارچوب یک قرارداد در بستر تاریخی-سیاسی اوایل سده بیستم میلادی نگریسته شود. برای این کار، از منابع دست اول تاریخی و اسناد خطی استفاده شده است. نتایج این بررسی نشان داد که بازرگانان فرانسوی هر متر مکعب چوب سرپای بلوط در ایران را در حدود ۱۸۰ بار ارزان‌تر از هر متر مکعب چوب سرپای بلوط در فرانسه خریداری می‌کردند. به‌علاوه، ناآگاهی مالکان ایرانی از ارزش واقعی جنگل‌های تحت تملکشان و ضعف دولت مرکزی ایران در پشتیبانی از مردم کشور، به حداکثر سوء استفاده بازرگانان فرانسوی منجر شد. در این میان دولت ایران توانایی هیچ‌گونه حمایتی از مالکان ایرانی را نداشت.

واژه‌های کلیدی: بهره‌برداری، بلوط، تاریخ جنگل، قاجار، قرارداد واگذاری جنگل، مشروطه.

مقدمه و هدف

پژوهش در حوزه تاریخ محیط زیست و منابع طبیعی در بیشتر نقاط جهان، به‌ویژه در دو دهه پایانی سده گذشته، توجه بسیاری از محققان را جلب کرده و پیشرفت چشمگیری داشته است (Warde, 2006; Mikhail, 2012). کشورهایمانند آلمان، آمریکا، فرانسه و استرالیا در این زمینه پیشتازند، اما متأسفانه تاکنون مطالعات متمرکز و دقیقی در زمینه تاریخ منابع طبیعی خاورمیانه به‌طور کلی، و ایران به‌طور خاص (به‌خصوص جنگل‌های آن)، انجام نگرفته و به‌طور شایسته به این حوزه جدید از تحقیقات توجه نشده است (Mcneil, 2003; White, 2011). در خصوص تاریخ ایران و روابط آن با کشورهای غربی، کتاب‌ها و مقالات زیادی توسط متخصصان داخلی و خارجی به چاپ رسیده است، اما تاکنون تعداد کمی از مطالعات به‌طور ویژه به جنگل‌ها و منابع طبیعی پرداخته‌اند. از معدود مطالعات در این زمینه، می‌توان کتاب چوب‌شناسی و صنایع چوب نوشته حجازی (۱۳۴۸)، را نام برد که در آن به تاریخچه استفاده از چوب گونه‌های درختی مختلف در ایران اشاره شده است. همچنین بنان (۱۳۷۰)، در پژوهشی تحت عنوان تاریخچه جنگلبانی در ایران، به وضعیت عده‌ای از بازرگانان و شرکت‌های خارجی اشاره کرده است که با پرداخت عوارض ناچیز و سوءاستفاده از ناآگاهی دولت ایران، از درخت‌های شمشاد، بلوط و گردوی جنگل‌های شمال کشور بهره‌برداری می‌کردند. جوانشیر (۱۳۷۸)، در کتاب تاریخ علوم منابع طبیعی ایران، به چگونگی ورود دولت‌های استعمارگر به بهره‌برداری از جنگل‌های شمال ایران اشاره کرده و این گونه بهره‌برداری‌ها را یکی از علل اصلی پدید آمدن چهره تخریب‌یافته کنونی جنگل‌های شمال کشور دانسته است. جزیره‌ای (۱۳۸۴)، در مقاله‌ای با عنوان «نقش بیگانگان در جنگلداری ایران»، حضور بیگانگان را در عرصه جنگلداری ایران به دو دسته تقسیم کرده است: دسته‌ای که در زمینه بهره‌برداری مخرب در جنگل‌های ایران فعالیت داشتند و کسانی که به‌عنوان کارشناس به

ایران آمدند و خدماتی ارزنده انجام دادند.

پژوهش‌های تاریخ محیط زیست از جهات بسیاری حائز اهمیت است، یکی از مهم‌ترین کاربردهای آن در تاریخ معاصر، بررسی سیاست‌های نه‌چندان دور در زمینه منابع طبیعی، آثار و پیامدهای آنهاست که می‌تواند در آینده به برنامه‌ریزی در عرصه‌های جنگلی باقی‌مانده، کمک بسزایی کند (Mikhail, 2012). چنانکه امروزه صحبت از جنگل‌های جلگه‌ای هیرکانی به‌دلیل بهره‌برداری بی‌رویه از این جنگل‌ها در گذشته و تغییر کاربری‌ها در کنار اعمال سیاست‌های نادرست و مدیریت نامناسب، به‌جز چند پارک جنگلی بی‌معناست (مروی مهاجر، ۱۳۸۴؛ سعید، ۱۳۸۵؛ علی‌احمد کروری و همکاران، ۱۳۹۲). رد پای این تخریب گسترده در جنگل‌های جلگه‌ای شمال کشور را می‌توان با مطالعه تاریخ بهره‌برداری از این جنگل‌ها، در کمتر از دو سده گذشته پیگیری کرد.

تحقیق حاضر با هدف کامل کردن مطالعات پیشین، کمک به گسترده شدن مبحث تاریخ محیط زیست در منطقه خاورمیانه (که ایران بخش مهمی از آن به‌شمار می‌آید) و ردیابی عوامل تخریب جنگل‌های بلوط شمال کشور به‌منظور ارائه اطلاعات برای مدیریت و برنامه‌ریزی منابع جنگلی کشور در آینده، به‌صورت متمرکز به مسئله بهره‌برداری از منابع جنگلی شمال ایران به‌ویژه گونه بلوط *Quercus sp* توسط بازرگانان فرانسوی، در اوایل قرن بیستم پرداخته است؛ چرا که از میان گونه‌های پهن‌برگ جنگل‌های شمال کشور، گونه‌های مختلفی از بلوط وجود دارند که گونه بلندمازو *Quercus castaneifolia* مهم‌ترین گونه بلوط از نظر تولید چوب تجاری است (Saeed, 1999). چوب بلندمازو مصارف گوناگونی مانند تهیه چوب‌های تونلی و معادن، تراورس راه‌آهن و تهیه تخته بشکه و غیره دارد، اما از این میان تهیه تخته بشکه بیش از سایر مصارف آن مورد توجه اروپاییان بوده است (حجازی، ۱۳۴۸)، این تخته بشکه‌ها، برای تهیه بشکه‌های شراب و آبجو استفاده می‌شد (حجازی، ۱۳۴۸؛ جوانشیر، ۱۳۷۸؛ جزیره‌ای ۱۳۸۶). در میان بازرگانان علاقه‌مند به

ایران، ماهیت یکجانبه این اجاره‌نامه‌ها را به نفع بازرگانان خارجی متمایل می‌کرد. در این مقاله، ابتدا نگاهی مختصر به وضعیت تاریخی سیاسی بازه مورد پژوهش شده و بعد از معرفی منطقه، ورود بازرگانان فرانسوی برای بهره‌برداری از درختان بلوط جنگل‌های شمال ایران، عقد اجاره‌نامه‌ها و چگونگی روند اجرای آنها، با کمک اسناد و منابع دست اول تاریخی، بررسی شده است.

بستر تاریخی سیاسی بازه زمانی مورد پژوهش

در طول قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، سرمایه‌داری صنعتی که در اروپای غربی به وجود آمد در سراسر جهان گسترش یافت؛ حاصل این توسعه، تبدیل اکثر کشورهای دنیا به تولیدکننده مواد خام مورد نیاز کشورهای غربی و بازاری برای فروش کالاهای ساخته‌شده این کشورها بود (نعمانی، ۱۳۵۴). این دوران که مصادف با شروع و اوج‌گیری پیشرفت‌های صنعتی در سراسر غرب بود، «عصر انقلاب صنعتی» خوانده می‌شود (غفاری، ۱۳۶۸). انقلاب صنعتی که در مراحل آغازش به نظر می‌رسید راه‌حلی تقریباً آرمانی برای مسائل اقتصادی است، منازعه‌هایی ایجاد کرد که حتی تا به امروز باقی مانده است (آذرنگ، ۱۳۶۸). اروپایی‌ها در سایه انقلاب صنعتی و دستیابی به برتری مادی و فنی، توانستند به منابع ثروت در کشورهای آسیایی، آفریقایی و آمریکای لاتین تسلط یابند و قرن‌ها مردم این قاره‌ها را استثمار کنند (موسایی، ۱۳۸۴). در پی انحصارطلبی‌های استعمارگران و صدور سرمایه، هر کشور در پی حوزه‌های جدیدی برای سرمایه‌گذاری بود که بعضی کشورها مانند ایران به‌ظاهر مستقل ماندند، اما در عمل به عرصه نفوذ کشورهای قدرتمند تبدیل شدند (نعمانی، ۱۳۵۴). به موازات تهاجم اقتصادی سیاسی دولت‌های امپریالیست و شدت

بهره‌برداری از چوب بلوط (عمدتاً بلندمازو^۱)، فرانسویان از پیش‌تازان فعالیت در جنگل‌های ایران بوده‌اند. تحقیق حاضر در پی یافتن پاسخی مستدل به این سؤال است که با توجه به آنکه اجرای مفاد یک اجاره‌نامه به‌تنهایی نمی‌تواند موجب تخریب جنگل‌ها شده باشد، ماهیت اجاره‌نامه‌ها چگونه بوده است و عوامل مختلف مانند وضعیت داخلی ایران، روابط سیاسی ایران و فرانسه، شرایط منطقه و بین‌المللی، چگونه در عقد چنین اجاره‌نامه‌هایی مؤثر بوده‌اند که در نهایت به تخریب بخشی از جنگل‌های شمال ایران منجر شده‌اند. فرضیه این تحقیق دارای سه بعد است: اول آنکه فقدان دانش نوین جنگلداری که سال‌ها پیش در اروپا آغاز شده بود (Rajan, 2006)، سبب شد که مالکان ایرانی بی‌اطلاع از ارزش اقتصادی و حفاظتی جنگل، بدون در نظر گرفتن مسائل فنی به اجاره جنگل‌های خود بپردازند؛ دوم آنکه قیمت چوب سرپای بلوط در ایران به دلیل ناآگاهی مالکان جنگل از قیمت جهانی چوب، بسیار کمتر از قیمت چوب سرپای بلوط در فرانسه بوده؛ این مسئله تجارت چوب بلوط را برای بازرگانان فرانسوی پرسود می‌کرد و آنها در پی کسب حداکثر سود، جنگل‌های شمال ایران را از گونه بلوط تخلیه کردند؛ سوم آنکه وضعیت نیمه‌استعماری^۲، آشفته‌گی و نبود انسجام در مدیریت نهادهای مربوط در

^۱ *Quercus castaneifolia*

^۲ وضعیت نیمه‌استعماری هنگامی پدیدار می‌شد و استقرار می‌یافت که دو نیروی متخاصم استعماری در حوزه‌های نفوذ سیاسی و اقتصادی خویش در سرزمینی که دارای نهادهای حکومتی مناسبی برای اداره امور داخلی خود بود با یکدیگر برخورد می‌کردند و رویاروی یکدیگر قرار می‌گرفتند. بدین‌گونه بدون آنکه نیروهای استعماری آن سرزمین را به دو بخش تقسیم کنند و مستقیماً اداره امور را به‌دست گیرند و آن را به شیوه‌های متداول استعمار کهن اداره کنند، آن سرزمین را همچون حایلی میان خود نگه می‌داشتند و برای تثبیت نفوذ خود در آن سرزمین به رقابت می‌پرداختند. رقابت نیروهای استعمارگر در وضعیت نیمه‌استعماری پیامدهای پراهمیتی از نظر ماهیت تحولات سیاسی و اجتماعی در سرزمین‌های نیمه‌مستعمره دربرداشت که از مهم‌ترین آنها حمایت از نهادهای کهن حکومتی و حفظ وضع موجود سیاسی و زیر نفوذ قرار دادن اعیان و اشراف این سرزمین‌ها و دست زدن به تحریکات مداوم در سرزمین‌های نیمه‌مستعمره بود (اشرف، ۱۳۵۹).

بودند، از اوایل قرن بیستم به سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران بیشتر از پیش علاقه‌مند شدند (اشرف، ۱۳۵۹).

علاوه بر شرایط سیاسی و اقتصادی حاکم بر جهان، از نظر داخلی نیز، ایران در اواخر دوران قاجار درگیر وضعیتی بود که در توسعه‌نیافتگی صنعتی ایران و تسهیل تجارت برای بازرگانان غربی بسیار مؤثر بود. حکومت قاجار با ایجاد نامی‌های مختلف، موانعی شدید برای رشد و توسعه سرمایه‌داری صنعتی در ایران به‌وجود می‌آورد. عواملی مانند مصادرهٔ اموال بازرگانان بزرگ، مصادرهٔ اموال درگذشتگان توسط شاه و حکام محلی و در مواردی حتی روحانیون، خودداری حکام و مقامات مهم از پرداخت قرضه‌هایی که از بازرگانان دریافت می‌کردند، خودداری از پرداخت بهای کالاهای خریداری‌شده از بازرگانان از سوی حکام و عمال دولتی، غارت کاروان‌ها توسط شاهزادگان و قشون دولتی و اخاذی از بازرگانان ایرانی به عناوین مختلف از این موانع بودند (اشرف، ۱۳۵۹). همچنین، در ایران زمان قاجار، سرمایه‌کمیاب و دستمزد بسیار کم بود؛ در نتیجه سود بازرگانان خارجی، بیشتر از سود کشورهای سرمایه‌داری پیشرفته بود (نعمانی، ۱۳۵۴). به‌خصوص ایران در زمان انقلاب مشروطه به‌دلیل هرج‌ومرج شدید با تورم قیمت‌ها و کاهش ارزش داخلی و خارجی واحد پول ملی مواجه بود (Katouzian, 1987). یکی از پیامدهای این هرج‌ومرج، نبود قوانین نظارتی و قدرت مرکزی بود که خود بر تنگ‌تر شدن عرصه بر بازرگانان ایرانی و مساعد کردن وضعیت برای بازرگانان غربی تأثیر بسزایی داشت. فقدان قانون مدون مالیات و راه و نبود ادارهٔ گمرک سازمان‌یافته، و سیاست‌های گمرکی نادرست حاکم بر ایران، به ورود و کسب سود بیشتر برای بازرگانان خارجی کمک می‌کرد. نظام اجارهٔ گمرکات و چگونگی عملکرد آن به‌عنوان مانعی اساسی برای توسعهٔ تجارت و صنایع ملی، وضعیتی به‌وجود آورده بود که تجارت را برای

گرفتن رقابت آنها، دولت ایران از نظر اقتصادی و بالتبع از نظر سیاسی رو به ضعف گذاشت و اوضاع اقتصادی کشور به‌شدت بحرانی شد. همین امر وابستگی سیاسی ایران را به قدرت‌های بزرگ در پی داشت و ایران ناتوان و ضعیف، مورد هدف استعماری و غارتگرانهٔ دولت‌های نیرومند و بزرگ قرار گرفت (ذوقی، ۱۳۶۸). در این دوران، رقابت روسیه و انگلستان دولت ایران را تضعیف می‌کرد، بی‌آنکه آن را مستقیماً مستعمره کند (Katouzian, 1987). بسیاری از محققان وضعیتی را که در ایران پدید آمد بسیار اسفناک‌تر از کشورهای مستعمره مستقیم توصیف می‌کنند و این وضعیت را شرایط نیمه‌استعماری نام نهاده‌اند (اشرف، ۱۳۵۹). شرایط نیمه‌استعماری پیامدهای منفی بزرگی داشت که یکی از آنها مساعد شدن شرایط و ارائهٔ تسهیلاتی خاص برای تجارت بازرگانان غربی بود تا با استفاده از فرصت‌های اقتصادی و حمایت کشورهایشان دامنهٔ فعالیت‌هایشان را گسترش دهند (اشرف، ۱۳۵۹). اهمیت این بازرگانان و نقش آنان از آنجا مشخص می‌شود که در کشورهایی مانند فرانسه و انگلستان بازرگانان تأثیر مهمی در تعیین مسیر تحولات تاریخی و حرکت نمادین جامعه به سوی سرمایه‌داری صنعتی داشته‌اند. یکی از تأثیرات آنها رشد و توسعهٔ تجارت، انتقال صنایع جدید و سرمایه به کشورهای توسعه‌نیافته بود (اشرف، ۱۳۵۹)، که در نهایت به وابستگی اقتصادی کشورهای توسعه‌نیافته و در پی آن دوام تابعیت سیاسی آنها منجر می‌شد و تا زمانی که این کشورها به وام‌های کوتاه‌مدت و درازمدت کشورهای پیشرفته نیازمند بودند، استقلال سیاسی آنها خدشه‌پذیر بود (نعمانی، ۱۳۵۴). در چنین شرایطی، سرمایه‌گذاران غربی که از ابتدا برای فعالیت‌های بازرگانی به ایران روی آورده

ثابت می‌کند.

بعد از انگلستان و روسیه به‌عنوان دو بازیگر مهم عرصه سیاست و تجارت در ایران (تیموری، ۱۳۶۳؛ موسایی، ۱۳۹۰)، فرانسه نیز در جایگاه سومین بازیگر سیاسی-تجاری، همواره فعال بوده است. حضور فرانسویان در عرصه سیاست و اقتصاد ایران، به زمان عقد نخستین قرارداد میان ایران و فرانسه، در دوران صفویه در سال ۱۷۰۸ م. (۱۰۸۶ خورشیدی) می‌رسد که امتیازات گسترده‌ای در خصوص معافیت از مالیات و گمرک، خرید و فروش کالا و حق کاپیتولاسیون (اولین کشوری که این حق را از ایران گرفت)، طی قراردادی نسبتاً یکطرفه از ایران کسب کردند. پس از روی کار آمدن سلسله قاجار، نماینده فرانسه به‌منظور ایجاد امنیت لازم برای سرمایه‌گذاری فرانسوی‌ها در ایران تلاش‌هایش را ادامه داد (احمدی، ۱۳۸۲). گسترش روابط فرانسه و ایران در دوران قاجار مصادف با دوران اوج کشورگشایی ناپلئون در دنیا و دشمنی و رقابت انگلیس و فرانسه در اروپا بود (احمدی، ۱۳۸۸). همزمانی تمایل ناپلئون به ایجاد رابطه با ایران و درخواست کمک از طرف دولت ایران از فرانسه برای مقابله با روسیه، مقدمات و شرایط عقد معاهده‌ای به نام فین‌کن‌اشتاین^۳ را در ۱۳ اردیبهشت ۱۱۸۶ خورشیدی (۴ می ۱۸۰۷ م.) فراهم آورد که یکی از موارد اصلی آن حمایت فرانسه از ایران در جنگ با روسیه و تأسیس سفارت دائمی فرانسه بود. در مقابل، ایران نیز همه قراردادهای بازرگانی و سیاسی با انگلستان را لغو و تجارت انگلیسی را اخراج کرد (Kelly, 1968). روابط فرانسه و ایران، علی‌رغم چند دهه وقفه، در پی سفرهای ناصرالدین شاه به فرانسه از سر گرفته شد، به‌گونه‌ای که رفته‌رفته در زمان ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه، مستشاران فرانسوی در همه دستگاه‌های اداری و آموزشی کشور رخنه کردند (احمدی، ۱۳۸۲). این

بازرگانان ایرانی غیرممکن و برای بازرگانان خارجی بسیار سودآور می‌کرد. از مهم‌ترین دلایل ایجاد چنین وضعیتی می‌توان به میزان عوارض گمرکی کالاهای وارد و صادرشده کشور براساس مقررات پروتکل تجاری ضمیمه عهدنامه ترکمانچای اشاره کرد که بعدها سایر کشورهای غربی نیز طبق شرایط، از آن استفاده می‌کردند. چنانکه دیکسون^۱ دبیر سفارت انگلستان در این زمینه می‌گوید:

«هر چقدر هم موقعیت بازرگانان خارجی در ایران نامساعد باشد، ولی وضع آنان به هیچ وجه قابل مقایسه با طبقات پیشه‌ور و کشاورز ایرانی نیست که به‌خاطر مالیات‌های دلبخواهی، نظام ویرانگر اخذ عوارض از کالاهای عبوری در شهرها و عوارض راهداری قادر به گسترش فعالیت تولیدی خود نیستند» (اشرف، ۱۳۵۹).

این وضعیت نابسامان بیش از پیش عرصه را بر مردم تنگ‌تر می‌کرد، چنانکه کلمنت مارکام^۲ در کتاب خود در زمینه وضعیت حکام ایرانی می‌نویسد:

«در ایران به زارع‌ها و فلاح ظلم و تعدی زیاد می‌شود. پادشاه از بزرگان و حکام ولایات جریمه و پیشکش می‌گیرد و آنها از ریش‌سفیدان و کدخدایان دهات و ایشان از رعیت. این است که ضرر به رعیت می‌رسد» (افشار، ۱۳۶۴).

در حقیقت، وضعیت نیمه‌استعماری حاکم بر ایران، هرج‌ومرج داخلی و انقلاب مشروطه، نبود قوانین مدون مملکتی و قدرت مرکزی، در شکل‌گیری و عقد قراردادهای یکطرفه به نفع تجار خارجی و کشورهای استعمارگر مؤثر بوده‌اند. گرچه ایران همواره در قرن گذشته به دلیل وجود منابع نفت خام مورد توجه تجار غربی بوده است (Katouzian, 1990)، مطالعه موردی اجاره‌نامه‌های مرتبط به منابع جنگلی کشور و تجارت چوب، اعمال این سلطه‌گری سیاسی و سیاست استعماری غرب را در زمینه منابع جنگلی نیز

¹ Mr. Dickson

² Markham Clements Robert

³ Treaty of Finckenstein

(سعید، ۱۳۸۵). تا اواسط قرن بیستم، تنها این جنگل‌ها مورد توجه دولت در ایران از نظر درآمدزایی و مورد تقاضای بازرگانان خارجی قرار داشتند (جوانشیر، ۱۳۷۸؛ جزیره‌ای، ۱۳۸۶). این جنگل‌ها به‌عنوان جنگل‌های پهن‌برگ خزان‌کننده به‌صورت نوار سبزی سه استان گلستان، مازندران و گیلان را پوشانده‌اند (مروی مهاجر، ۱۳۸۴؛ Sagheb Talebi et al., 2014).

مسئله عرصه را برای تجارت بازرگانان فرانسوی نیز مساعد کرد (موسایی، ۱۳۹۰) و آنان برای تهیه مواد خام ارزان از جمله چوب در پی عقد قراردادهای اجاره‌نامه‌های تجاری مختلف در ایران برآمدند.

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه

جنگل‌های شمال ایران از دیرباز، تنها جنگل‌های دارای چوب صنعتی و ارزش تجاری ایران بوده‌اند

شکل ۱- محدوده تقریبی مکان اجاره‌نامه‌های مورد مطالعه در دو استان گیلان و مازندران

دولتی از خصوصی (شامخی، ۱۳۸۸)، مسئله بهره‌برداری و صادرات چوب از جنگل‌های صنعتی جلگه‌ای شمال کشور به‌خصوص گونه‌هایی مانند بلوط و شمشاد *Buxus hyrcana* با بازار فروش بسیار خوب در اروپا، اهمیت ویژه‌ای برای درآمدزایی پیدا کرد و مورد توجه دولت قرار گرفت (شامخی، ۱۳۸۸).

شیوه اجرای پژوهش

برای پاسخ به پرسش تحقیق، از منابع دست اول، نسخ خطی و مآخذ معتبر موجود مرتبط با بازه زمانی تحقیق استفاده شده است. پژوهش حاضر از حیث روش، اسنادی-تاریخی است و در نتیجه بر مبنای

بازه زمانی پژوهش

به دلیل تعدد اجاره‌نامه‌های منعقد شده با تجار فرانسوی، در بازه زمانی ۱۹۰۶ تا ۱۹۲۵، این پژوهش متمرکز بر این دوره است. توجه بازرگانان خارجی به جنگل‌های شمال ایران به‌عنوان منبع غنی چوب (تیموری، ۱۳۶۳؛ بنان، ۱۳۷۰)، سبب توجه ناگهانی دولت ایران به جنگل‌ها به‌عنوان منبع درآمد شد (بنان، ۱۳۷۰)؛ عدم نظارت خاص مبتنی بر علوم منابع طبیعی بر بهره‌برداری از جنگل‌ها در ایران در این بازه زمانی نیز علت دیگر این انتخاب بوده است. در این زمان، علی‌رغم عدم تعیین حدود جنگل‌های

نتایج

ورود بازرگانان فرانسوی و تاراج جنگل‌های بلوط شمال کشور: مدل کلی اجاره‌نامه‌ها

با جست‌وجو در مرکز اسناد وزارت امور خارجه، هفت سند در بازه زمانی مورد نظر با محتوای اجاره جنگل‌های بلوط شمال توسط بازرگانان فرانسوی یافت شد (اسناد شماره ۱ تا ۷). در شکل ۱، محدوده تقریبی اجاره‌نامه‌های مورد مطالعه مشخص شده است. همچنین در جدول ۱، مشخصات اسناد اجاره‌نامه‌های موجود میان بازرگانان فرانسوی و مالکان ایرانی جنگل‌های بلوط شمال کشور ذکر شده است.

با مطالعه دقیق این اسناد و حفظ امانت، سعی بر آن شد که با بررسی مفاد مشترک یک مدل کلی گویای مجموعه مفاد اجاره‌نامه‌ها و ماهیت اسناد ارائه شود. البته شایان ذکر است بعضی اجاره‌نامه‌ها بسیار مختصر بودند و در برخی دیگر، موارد بسیار خاصی در نظر گرفته شده بودند که به دلیل اهمیت این موارد جداگانه بررسی شده‌اند.

موارد مالی

در همه اجاره‌نامه‌های موجود، سه بند اول به امور مالی و چگونگی پرداخت مبلغ اجاره و قیمت‌ها اختصاص داشت. شرط دیگری به این مسئله اختصاص یافته بود که قسمت عمده‌ای از مبلغ اجاره در شروع مدت قرارداد پرداخت شود و سپس اجازه شروع کار به مستأجر داده شود. در نهایت مبلغ باقی‌مانده (که اغلب حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد کل مبلغ اجاره را شامل می‌شد) را مستأجر طی اقساطی باید می‌پرداخت که در آخر هر سال، باید بخشی از آن پرداخت می‌شد. همچنین مهلتی حدود سه ماه در اکثر موارد در نظر گرفته شده بود که چنانچه مستأجر مبالغ مذکور را پرداخت نکرد قرارداد لغو شود.

تحقیقات اسنادی استوار است (هروی، ۱۳۸۹). در این تحقیق، قراردادها و اجاره‌نامه‌های میان مالکان جنگل‌های شمال ایران و بازرگانان فرانسوی به‌طور خاص مرتبط به بهره‌برداری از جنگل‌های بلوط، براساس تقدم و تأخر زمانی، بررسی شده است. همه اسناد مرتبط به اجاره‌نامه‌ها و نسخ خطی از کتابخانه و مرکز اسناد وزارت امور خارجه ایران جمع‌آوری شد.

در ادامه، برای جلوگیری از طولانی شدن نوشته، براساس مجموعه بندهایی که در تمام اجاره‌نامه‌ها (جدول ۱- اسناد ۱ تا ۷)، آمده بود، یک اجاره‌نامه نمونه تشکیل داده شد که شامل کلیه بندها باشد. برای مقایسه قیمت هر متر مکعب چوب سرپای بلوط در جنگل‌های شمال ایران و چوب سرپای بلوط در جنگل‌های فرانسه و برای نشان دادن شدت فاجعه، تمام درختان بلوط مورد قرارداد با حداقل قطر (۶۰ سانتی‌متر) مفروض و با استفاده از جدول حجم درختان بلوط جنگل‌های گیلان^۱، حجم کلی یک درخت بلوط با قطر ۶۰ سانتی‌متر محاسبه شد. سپس قیمت یک متر مکعب چوب سرپای درخت بلوط در ایران از همین طریق به‌دست آمد و با کمک نمودار قیمت چوب سرپای بلوط در جنگل‌های فرانسه در همان بازه زمانی، ارزش متر مکعب چوب سرپای بلوط ایرانی و فرانسوی مقایسه شد. سپس یکی از اجاره‌نامه‌ها انتخاب و روند اجرای آن، تخلفات صورت‌گرفته و مشکلات به‌وجود آمده، بررسی و بحث شد. تعداد اسناد مربوط به تخلفات این اجاره‌نامه منتخب، هجده مورد است که تمامی مراسلات به‌طور پیوسته و براساس تقدم و تأخر زمانی بررسی شدند. خلاصه این اسناد در جدول ۲ ذکر شده است.

۱. جدول حجم درختان جنگلی استان گیلان، دفتر فنی و مهندسی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور (۱۳۹۴).

جدول ۱- اسناد اجاره‌نامه‌های بلوط بین تجار فرانسوی و مالکان ایرانی

شماره	سال عقد اجاره‌نامه	موضوع سند	مدت سال	منطقه جغرافیایی	شماره بازبایی سند در مرکز اسناد وزارت امور خارجه
۱	۱۹۰۸ (ش. ۱۲۸۷ه.ش)	اجاره‌نامه میان مالک ۱ و دارجیلینگ ملانجو مسیحی	۲۰	بند پی - مازندران	Gh 1326-K57-P39-1
۲	۱۹۰۸ (ش. ۱۲۸۷ه.ش)	اجاره‌نامه میان مالک ۲ و دارجیلینگ ملانجو مسیحی	۲۰	بند پی، کجور - مازندران	Gh 1326-K57-P39-1.1
۳	۱۹۰۸ (ش. ۱۲۸۷ه.ش)	اجاره‌نامه میان مالک ۳ و دارجیلینگ ملانجو مسیحی	۲۰	چلندر - مازندران	Gh 1326-K57-P39-1.2
۴	۱۹۰۸ (ش. ۱۲۸۷ه.ش)	اجاره‌نامه میان مالک ۴ و فرانسوا بارون اشتوداخ	۲۰	گرکانرود - گیلان	Gh1330-K44-P3-4
۵	۱۹۰۹ (ش. ۱۲۸۸ه.ش)	اجاره‌نامه میان مالک ۵ و مسیو بدیع قصیری	-	فومن، شاندرمن و اسالم - گیلان	Gh 1327-K43-P1-25
۶	۱۹۰۹ (ش. ۱۲۸۸ه.ش)	اجاره‌نامه میان مالک ۶ و مسیو فایه	۲۰	خضر رود کنار - مازندران	Gh1327-K43-P1-26, 26-1- & 26-2.
۷	۱۹۱۹ (ش. ۱۲۹۸ه.ش)	اجاره‌نامه میان مالک ۷ و مسیو لویی اردنیر	۱۵	نور - مازندران	Gh1335-K46-P48-4

قیمت

قران داشته است. این در حالی است که قیمت یک متر مکعب چوب بلوط بین سال‌های ۱۹۰۶ تا ۱۹۱۰ (یعنی در بحبوحه انقلاب مشروطه در ایران) و زمان عقد اجاره‌نامه‌ها، به‌طور متوسط در فرانسه ۶۵ فرانک (Buttoud, 1977)، معادل ۶۵ تومان بوده است.

گونه درختی مورد اجاره و وضعیت بهره‌برداری از آن
همه اجاره‌نامه‌ها بدون استثنا برای گونه بلوط (بلندمازو) منعقد شده‌اند. به‌طور معمول پایه‌های با قطر بیشتر از ۶۰ سانتی‌متر و بدون پوست مد نظر بوده است. گرچه در همه اجاره‌نامه‌ها بندهایی به حق استفاده از سایر چوب‌ها به‌جز نوع گونه درختی مورد اجاره، اختصاص داده شده است. در خصوص حق استفاده از سایر گونه‌ها علاوه بر گونه بلوط، در مواردی به‌صورت کلی تنها این مسئله عنوان شده است که مستأجر برای ساختن خانه و پل و غیره در جنگل مورد اجاره می‌تواند از گونه‌های درختی دیگر نیز به‌صورت رایگان استفاده کند (سند ۱ تا ۳)؛ اما در

قیمت در تمام اجاره‌نامه‌ها، برحسب درختان با قطر بدون پوست بیش از ۶۰ سانتی‌متر و برای هر درخت بلوط با هر قطری یکسان و در حدود یک تومان یا ۱۰ قران^۱ که در بازه زمانی مورد مطالعه برابر با یک فرانک فرانسه بوده (آژند، ۱۳۸۸)، محاسبه شده است. با آنکه بازرگانان فرانسوی سعی در قطع درختان قطورتر داشتند، برای آنکه شدت کاهش قیمت بین بلوط ایرانی و بلوط فرانسوی نشان داده شود، فرض بر این قرار گرفت که همه درختان مقطوعه دارای حداقل قطر یعنی ۶۰ سانتی‌متر بوده‌اند. با مراجعه به جدول حجم بلوط استان گیلان مشخص شد که یک درخت بلوط با قطر بدون پوست ۶۰ سانتی‌متر دارای حجمی معادل ۲/۷۹۱ متر مکعب است، در نتیجه هر متر مکعب قیمتی معادل ۳/۵

۱. در این زمان هر تومان معادل ۱۰ قران (۱۰ ریال) بوده است (آژند، ۱۳۸۸).

اردنیر (سند شماره ۷)، حتی موارد کامل تری نیز مانند واگذاری زمین به صورت کاملاً مجانی به مستأجر برای ساختن راه آهن، جاده شوسه، کارخانه های چوب بری و انبارها، اجازه استفاده از تمامی نهرها و جوی ها برای انتقال چوب، مشاهده می گردد. همچنین اگر در مسیر شوسه درختی موجود بود و مستأجر مجبور به قطع آن می شد، تنها در صورتی باید قیمت آن را می پرداخت که بخواهد از چوب استفاده کند و تنها به دلیل قطع درخت، اجباری به پرداخت هزینه نداشت. به علاوه، چنانچه مالک در همین محدوده، قطعه جنگلی می خرید یا به ارث می برد نیز حق استفاده از آن با مستأجر فعلی بود.

تعهدات مستأجر نسبت به موجر

در بعضی اجاره نامه ها به صورت واضح و در بعضی دیگر به صورت غیر مستقیم، این مسئله عنوان شده بود که کلیه مخارج کارگر، لوازم، حمل و نقل و ساختمان سازی بر عهده مستأجر است. مستأجر متعهد بود در زمینه استفاده شخصی مالک و رعایای وی، از درختان بلندمازو (که گونه اصلی قرارداد بوده اند)، در حدود نیاز شخصی مانند سوخت، ساختمان سازی، چرای احشام اربابی و رعیتی ممانعت به عمل نیورد.

همچنین مستأجر متعهد بود که در انتهای مدت اجاره نامه، تمام راه های شوسه، ادوات و ماشین آلات به جز خطوط راه آهن را به طور مجانی به موجر واگذار کند. به علاوه، چنانچه در حین احداث تأسیسات زیربنایی نظیر راه آهن و شوسه خسارتی به "مزارع" مالکان وارد می کرد، باید آن را می پرداخت.

موارد ویژه هر اجاره نامه

در اجاره نامه های مسیو فایه و مسیو اردنیر (اسناد شماره ۶ و ۷)، در بندی جداگانه به چگونگی اجرای قوانین موضوعه کشوری در خصوص جنگل ها و بهره برداری و صادرات چوب بلندمازو پرداخته و اجرای آن بر عهده مستأجر گذاشته شده بود.

بعضی دیگر، موجر بر حسب نوع گونه های صنعتی و تجاری ارزشمند موجود در جنگل، بندهایی را با ذکر قیمت تعیین کرده است. یک مثال از این مورد قرارداد بارون اشتوداخ (سند شماره ۴) است که موجر قیمت جداگانه ای برای بهره برداری از درخت گردو و گره گردو (چنانچه مستأجر بتواند در محدوده مورد اجاره پیدا کند)، ذکر کرده و همچنین اگر مازاد بر تعداد اصله درخت مورد قرارداد باز هم درختی در جنگل موجود بود، اولویت با مستأجر است که آن را خریداری و بهره برداری کند. یا در مثالی دیگر در اجاره نامه مسیو اردنیر (سند شماره ۷)، به طور خاص به موضوع درخت ابریشم که در آن زمان از ارزش تجاری بسیار زیادی نیز برخوردار بود، اشاره شده است که قیمت آن توافقی (در صورتی که یافت شود)، در حین بهره برداری تعیین می شد.

تعهدات موجر نسبت به مستأجر

مهم ترین تعهد موجر در تمامی اجاره نامه ها، در زمینه حضور فردی با ادعای مالکیت در جنگل مورد اجاره با قصد ممانعت از بهره برداری بود. در این صورت موجر باید بابت تعلل و وقفه در کار بهره برداری از چوب، تمامی خسارت ها را جبران و نیز برای رفع مزاحمت اقدام می کرد. حتی در بعضی اسناد مانند قرارداد مسیو فایه (سند شماره ۶)، مسئله بسیار دقیق تر در قرارداد ذکر شده و بندی به این مهم اختصاص یافته بود که اگر مستأجر در حین بهره برداری از چوب بلندمازوی قسمت خاصی از جنگل است، موجر حق اجاره هیچ گونه درختی دیگری در آن قسمت را ندارد، چرا که به دلیل تداخل کاری و نیروی کار، سبب اختلال در کار مستأجر جهت حمل و نقل و ... خواهد شد و برای وی خسارت به بار خواهد آورد.

موجر در تمامی اجاره نامه ها موظف بود حق استفاده رایگان از زمین برای احداث پل، اسکله و غیره را در اختیار مستأجر قرار دهد. در زمینه قرارداد مسیو

شدید این جنگل‌های کهنسال و انبوه بلوط منجر شد. براساس اجاره‌نامه‌ها، بهره‌برداری از درختان بلوط با قطر بیش از ۶۰ سانتی‌متر برای مدت طولانی، از ۲۰ سال تا گاهی ۴۰ سال، در نظر گرفته شده که قیمت درخت در تمامی موارد یکسان ذکر شده است. ناآگاهی مالکان نسبت به ارزش اقتصادی جنگل و دیدگاه غیرحفاظتی و مرتع‌گونه به جنگل‌ها، سبب می‌شد که تنها کسب درآمد ناچیز از چوب‌های بلوط و فراهم کردن بستری مناسب برای دامداری و کشاورزی، از مهم‌ترین علل عقد چنین اجاره‌نامه‌هایی با چنین مفادی باشد^۱. این مالکان حتی گاهی از وجود و ارزش صنعتی بعضی از گونه‌های نادر درختی موجود در ملکشان آگاهی نداشتند و آن را به این موکول کرده بودند که چنانچه در حین بهره‌برداری گونه مورد نظر یافت شود، بتوانند از آن نیز سود ناچیزی با موافقت مستأجر کسب کنند (اسناد شماره ۴ و ۷).

اسناد تخلفات در روند اجرای اجاره‌نامه‌ها: مطالعه موردی اجاره‌نامه مسیو اردنیر

برای بحث درباره چگونگی اجرای اجاره‌نامه‌ها، اجاره‌نامه مسیو اردنیر (سند شماره ۷) با مالکان جنگل در استان مازندران به‌عنوان نمونه انتخاب شد. ۱۸ سند (اسناد شماره ۸ تا ۲۵) در زمینه اجرای این قرارداد یافت شد که در جدول ۲، اطلاعات آنها آمده است. بررسی اسناد نشان داد شکایت‌های متعددی از مستأجر صورت گرفته بود (اسناد شماره ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۷ و ۱۸). این شکایت‌ها از روش‌های مختلفی مانند اداره کارگزاری استان مازندران (اسناد شماره ۲۳، ۲۴ و ۲۵)، وزارت امور خارجه (اسناد

آنچه تنها در اجاره‌نامه بارون اشتوداخ (سند شماره ۴)، به وضوح بیان شده بود، حق سوزاندن کنده، ایجاد کوره زغال، تهیه زغال و نیز صادر کردن آن به خارج کشور است که بدون هیچ‌گونه محدودیتی و بدون اجاره‌بها در محدوده جنگل مورد اجاره، به مستأجر واگذار شده بود.

در اجاره‌نامه‌های مربوط به بارون اشتوداخ و مسیو فایه (اسناد شماره ۴ و ۶)، همچنین حق واگذاری یا فروش اجاره توسط مستأجر به فرد دیگری آن هم با هر گونه شرایطی که مد نظر مستأجر باشد اعطا شده بود. همچنین، بندی به چگونگی وضعیت اجاره بعد از مرگ طرفین، انتقال حق و حقوق موجر یا مستأجر به‌طور کامل به وراثت اختصاص یافته بود.

در پایان تمام قراردادهای ذکر شده که قرارداد در دو نسخه و به دو زبان فارسی و فرانسه نوشته شده است، اما در اجاره‌نامه مسیو فایه (سند شماره ۶)، بندی به چشم می‌خورد که در هیچ‌کدام از اجاره‌نامه‌های دیگر ذکر نشده و براساس آن، در صورت بروز ابهام در اجرای بندهای اجاره‌نامه، مرجع، نسخه فرانسه اجاره‌نامه است.

براساس بندی در اجاره‌نامه مسیو اردنیر (سند شماره ۷)، مستأجر در هنگام قطع درختان مورد اجاره نباید هیچ‌گونه آسیبی به سایر درختان وارد آورد. این مورد تنها اجاره‌نامه‌ای است که مسئله حفاظت درختان ذکر شده است (البته با توجه به میزان خسارت تعیین شده به نظر می‌رسد در قراردادن این بند، جنبه اقتصادی مطرح بوده است). بند بسیار ویژه‌ای نیز در این اجاره‌نامه مشاهده می‌شود که مستأجر را ملزم می‌کرد که دست کم ۶۰ درصد کارگرهای جنگل حتماً باید ایرانی باشند و از این درصد اهالی استان مازندران در اولویت قراردارند.

با دقت در مفاد اجاره‌نامه‌ها، بندهایی مشاهده می‌شود که حاکی از ناآگاهی مالکان جنگل از ارزش حفاظتی - اقتصادی جنگل‌های بلوط شمال کشور و عدم رعایت مسائل فنی است که به تخریب و تخلیه

۱. مالکان جنگل به‌علت کسب درآمدشان از کشاورزی و دامداری که در هر دو مورد، جنگل مانع کسب درآمد بیشتر به‌شمار می‌رفت، برداشت این چوب‌ها را به نفع خود می‌پنداشتند و چندان هم برای قیمت آن اهمیتی قائل نبودند. در صورتی که در همان زمان در اروپا، جایگاه استفاده از چوب به‌عنوان هیزم کم‌رنگ و استفاده از آن در ساختمان‌سازی اهمیت زیادی کسب کرده بود (نویسندگان).

شماره ۹، ۱۱ و ۲۱)، اداره نظمی (سند شماره ۲۲)،
بررسی و پیگیری شده بود. پاسخ‌هایی نیز توسط
سفارت فرانسه و وکیل مستأجر در این زمینه مشاهده
می‌شود (اسناد شماره ۱۶، ۱۹ و ۲۰).

جدول ۲- اسناد مرتبط به روند اجرای اجاره‌نامه مالکان نور و مسیو لویی اردنیر فرانسوی

شماره	سال سند	موضوع سند	شماره بازبایی سند در مرکز اسناد وزارت امور خارجه
۸	۱۹۲۰ (۱۲۹۹ ه.ش)	عریضه، شکایت شاکی ۱ از مستأجر "اردنیر" به وزارت امور خارجه ایران	Gh1335-K46-P48-7
۹	۱۹۲۰ (۱۲۹۹ ه.ش)	پاسخ وزارت امور خارجه به کارگزاری مازندران در مورد قرارداد اردنیر	Gh1335-K46-P48-5
۱۰	۱۹۲۱ (۱۳۰۱ ه.ش)	نامه، پاسخ وزارت امور خارجه به وزارت فوائد عامه در زمینه مستأجر فرانسوی "اردنیر"	Sh1301-K39-P5-1
۱۱	۱۹۲۲ (۱۳۰۲ ه.ش)	نامه، پاسخ وزارت امور خارجه به کارگزاری مازندران در زمینه قرارداد اردنیر	Sh1302-K49-P2-2
۱۲	۱۹۲۴ (۱۳۰۳ ه.ش)	عریضه، شکایت شاکی ۲ از مستأجر "اردنیر" به وزارت امور خارجه ایران	Sh1302-K49-P2-1
۱۳	۱۹۲۴ (۱۳۰۳ ه.ش)	عریضه، شکایت شاکی ۱ از مستأجر "اردنیر" به وزارت امور خارجه ایران	Sh 1303-K49-P1-21
۱۴	۱۹۲۴ (۱۳۰۳ ه.ش)	عریضه، شکایت شاکی ۱ از مستأجر "اردنیر" به وزارت امور خارجه ایران	Sh 1303-K49-P1-30
۱۵	۱۹۲۴ (۱۳۰۳ ه.ش)	عریضه، شکایت شاکیان ۳ از مستأجر "اردنیر" به کارگزاری استان مازندران	Sh 1303-K49-P1-22
۱۶	۱۹۲۴ (۱۳۰۳ ه.ش)	نامه، شکایت وکیل مسیو اردنیر از مالکان ایرانی جنگل به کارگزاری مازندران	Sh 1303-K49-P1-13 & 14
۱۷	۱۹۲۶ (۱۳۰۵ ه.ش)	عریضه، شکایت شاکی ۱ از مستأجر "اردنیر" به وزارت امور خارجه ایران	Sh 1305-K51-P4-7
۱۸	۱۹۲۶ (۱۳۰۵ ه.ش)	عریضه، شکایت شاکیان ۳ از مستأجر "اردنیر" به وزارت امور خارجه ایران	Sh 1305-K51-P3-1
۱۹	۱۹۲۶ (۱۳۰۵ ه.ش)	نامه، شکایت سفارت فرانسه به نیابت از مسیو اردنیر به وزارت امور خارجه	Sh 1305-K5-P3-6
۲۰	۱۹۲۶ (۱۳۰۵ ه.ش)	نامه، شکایت سفارت فرانسه به نیابت از مسیو اردنیر به وزارت امور خارجه	Sh 1305-K51-P4-25
۲۱	۱۹۲۶ (۱۳۰۵ ه.ش)	نامه، پاسخ وزارت امور خارجه به سفارت فرانسه در زمینه قرارداد اردنیر	Sh 1305-K5-P3-1
۲۲	۱۹۲۶ (۱۳۰۵ ه.ش)	نامه، پاسخ وزارت امور خارجه به اداره نظمی در زمینه قرارداد اردنیر	Sh1305-K51-P3-2
۲۳	۱۹۲۶ (۱۳۰۵ ه.ش)	نامه، پاسخ کارگزاری مازندران به وزارت امور خارجه در زمینه قرارداد اردنیر	Sh1305-K51-P4-16
۲۴	۱۹۲۶ (۱۳۰۵ ه.ش)	نامه، پاسخ کارگزاری مازندران به وزارت امور خارجه در زمینه قرارداد اردنیر	Gh 1335- K46-P48-9
۲۵	۱۹۲۶ (۱۳۰۵ ه.ش)	نامه، پاسخ کارگزاری مازندران به وزارت امور خارجه در زمینه قرارداد اردنیر	Sh1305-k51-P4-28 & 28.1

تخلفات متعدد مستأجر از چارچوب توافق شده

در محتوای شکایت‌نامه‌های موجران از مستأجر که به وزارت امور خارجه و گاه به اداره کارگزاری مازندران نوشته شده‌اند، ممانعت از عملیات بهره‌برداری توسط مستأجر فرانسوی (اردنیر) یا پرداخت قیمت درخت‌های قطع‌شده، مطالبه شده که گاهی این شکایت‌ها ده سال به طول انجامیده است (اسناد شماره ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۷ و ۱۸). به‌علاوه، تعیین نشدن حدود دقیق و مرز مالکیت جنگل‌ها تا

سال ۱۳۰۳ (شامخی، ۱۳۸۸)، مشکلات زیادی را در روند اجرای اجاره‌نامه‌ها سبب شده بود. برای مثال در تخلفات رخ داده در زمینه اجاره‌نامه اردنیر (سند شماره ۷)، طی شکایت‌های متوالی، فردی مدعی مالکیت قسمتی از جنگل شده بود و در پی آن درگیری‌های متوالی بین مالکان، مدعی مالکیت و مستأجر که به ادارات کارگزاری و وزارت امور خارجه ارجاع شده بود، مشاهده شد (اسناد شماره ۸، ۱۳، ۱۴، ۱۵ و ۱۷). همچنین چندین شاکی دیگر مدعی

جدید با تاجر فرانسوی امضا کردند، اما باز هم تاجر، تخلف کرده و حق آنها را پایمال کرد (سند شماره ۱۴). کارگزاری با بالا گرفتن درگیری‌ها، اقدام به مقابله با تاجر فرانسوی کرد، اما سفارت فرانسه، طی نامه‌ای به وزارت امور خارجه از بازداشت و توقیف اموال موکلش نوشت و این امر را مخالف قوانین بین‌الملل عنوان کرده و ذکر کرد ادارات کارگزاری اجازه رسیدگی به امور اتباع فرانسه را ندارند، در نتیجه باید این مسئله از کنسولگری‌ها یا وزارت امور خارجه به‌طور مستقیم پیگیری شود (سند شماره ۲۰):

«علاوه مقتضی است به کارگزار مازندران تذکر داده شود نظر به فقدان و نبودن نماینده قونسولی فرانسه در ایالات مزبور فقط محاکمات امور خارجه صلاحیت دارد رسیدگی به دعاوی یک نفر تبعه ایران به مسیو اردنیر بنماید».

کارگزاری از آنجا که خود فاقد قدرت و اختیار برخورد با تاجر فرانسوی بود، در پی تشدید درگیری‌ها، در نامه‌ای به وزارت امور خارجه عاجزانه درخواست اعزام نماینده وزارت فوائد عامه به مازندران جهت پیگیری و احقاق حق شاکی را مطرح کرد (سند شماره ۲۵).

رعایت نشدن مفاد اجاره‌نامه‌ها در زمینه اجرای قوانین و ضوابط ملی

چنانکه گفته شد انقلاب مشروطه به‌نوعی شروع قانونگذاری در زمینه‌های مختلف در ایران از جمله جنگل‌ها بوده است (شامخی، ۱۳۸۸). این مسئله در بعضی اجاره‌نامه‌ها نیز در نظر گرفته شد تا در صورت وضع قوانین جدید نسبت به اجرای آن اقدام شود (اسناد شماره ۶ و ۷). اما چنانکه در اسناد مشاهده شد، با تصویب قانون مالیات راه و الغای عوارض و مالیات‌های بلدی در سال ۱۳۰۴^۱ هجری شمسی، تاجر فرانسوی اردنیر توسط سفارت فرانسه اعتراضات

بودند تاجر فرانسوی براساس قراردادی که با مالکان نور منعقد کرده، به ملک آنها نیز تعدی کرده است و از درختان بلوط واقع در جنگل‌های آنها نیز بهره‌برداری می‌کند (سند شماره ۱۲). در موردی دیگر، مستأجر بدون در نظر گرفتن حق وراثت بعد از فوت مالکان (علی‌رغم منظور شدن بندی در اصل اجاره‌نامه مرتبط به فوت مالک و وراثت)، به بهره‌برداری غیرمجاز پرداخته بود (سند شماره ۱۸).

نفوذ سفارت فرانسه در دستگاه‌های دولتی ایران

براساس اسناد، مستأجر فرانسوی (اردنیر)، از بندهای مرتبط با تعهدات موجه، وضعیت غالب سفارت فرانسه در ایران، درایت و کیل فرانسوی در کنار ضعف دولت حاکم و وضع نابسامان ایران، حداکثر استفاده را در پایمال کردن حقوق شاکیان و نیز تخطی از بندهای اجاره‌نامه کرده بود. چنانکه از متن یکی از شکایت‌ها مشخص می‌شود در آن زمان کارگزاری مازندران دچار فساد داخلی بودند و بی‌توجه به امور مردمی، بیشتر تحت نفوذ اتباع خارجی بودند (سند شماره ۱۳):

«معلوم نیست مبتنی بر چه مقصودست و به چه وسیله باید احقاق حق چاکر بشود آیا انصاف و مقتضی است که یک نفر تبعه خارجه هر چه می‌خواهد خودسرانه در تزییع حق چاکر اقدام کند و کس نگوید چرا و به چه قانون قاعده».

و بی‌کفایتی و فساد اداره کارگزاری نیز در متن نامه‌ای این‌گونه به تصویر کشیده شده است (سند شماره ۱۴):

«که این مالکیت خود را در وزارت فوائد عامه ثابت کنم خیلی محل تعجب است که اداره فنی هم از راه صمیمیتی با اردنیر یک همچو اظهار بی‌اساسی را می‌کند».

شاکیان که از رسیدگی دستگاه‌های دولتی به‌خصوص اداره کارگزاری استان مازندران ناامید شده بودند با وساطت یکی از بزرگان منطقه، اجاره‌نامه‌ای

۱. قانون مالیات راه و الغاء عوارض و مالیات‌های بلدی مصوب ۱۹ بهمن ماه ۱۳۰۴ (بی‌نام، ۱۳۹۵).

بهره‌برداری از چوب درختان شمال کشور، خطه شمال که توسط مستشرقان و اروپاییانی که به ایران سفر کرده بودند، همواره با جنگل‌های انبوه و سربه‌فلک کشیده جلگه تا کوهستان توصیف شده بود، چنانکه انبوهی جنگل‌های شبه‌استوایی حتی عبور و مرور و زندگی در این مناطق را مشکل می‌کرد، در کمتر از چند دهه به مخروبه‌ای عاری از گونه‌های بارز صنعتی تبدیل شد (مازندرانی، ۱۳۴۹؛ افشار، ۱۳۶۴؛ ملکی، ۱۳۶۷). این بی‌توجهی مالکان نسبت به این منابع بارز طبیعی و ژنتیکی جنگل‌های شمال ایران، توسط لیتن^۱، نیز به‌نقل از یک جنگل‌شناس آلمانی مهمان در ایران به نام لاتن، ذکر شده است:

«حکام ایالتی و مالکان جنگل در ایران، اهمیت کمی برای اداره جنگل و به‌طور کلی بازده آن برای استفاده نسل آینده، قائل می‌شوند (میراحمدی، ۱۳۶۷)».

چنانکه مشاهده شد بی‌تدبیری و ناآگاهی فنی مالکان جنگل در ایران، مفاد اجاره‌نامه‌ها را تا حد زیادی به سود مستأجر فرانسوی متمایل می‌کرد. برای مثال حتی دربارهٔ زبان بعضی اجاره‌نامه‌ها اولویت به زبان مادری مستأجر داده شده بود. چنین بندی پیامدهای زیادی در پی داشت، به‌طوری که هنگام بروز اختلاف، وکیل مستأجر یا سفارت دولت متبوع را قادر می‌ساخت با استناد به نسخه فرانسوی، وضعیت را به نفع خود تغییر دهد. البته این زیرکی و درایت برای در نظر گرفتن چنین مفادی گاهی به‌دلیل موقعیت سیاسی بازرگانان فرانسوی بود. برای مثال بازرگان فرانسوی، مسیو فایه، یکی از تجار عمده چوب بلوط شمال ایران، رئیس وزارت فوائد عامه فرانسه نیز بود (احمدی، ۱۳۸۲).

وضعیت نیمه‌استعماری حاکم بر ایران چنانکه شرح داده شد، در ایجاد این شرایط، بی‌تأثیر نبود. در زمانی که در اروپا، انقلاب صنعتی در حال شکل

بیشماری به دولت ایران کرد و حتی در قسمت‌هایی از نامه اشاره مستقیم شده که اجرای این قانون مقدماتی برای ابطال روابط تجاری ایران و فرانسه است و باید در مورد بازرگانان فرانسوی از جمله اردنیر در این مورد اغماض شود (سند شماره ۱۹):

«... موقع را مغتنم شمرده خاطر عالی را تذکر می‌دهد که اجرای قانون جدید مالیات راه به‌کلی موجب خسارت اتباع فرانسه در ایران و موجب ابطال روابط تجاری مملکتین است».

گرچه وزارت امور خارجه در پاسخ به سفارت فرانسه اعلام کرد که هیچ‌گونه استثنایی نمی‌تواند قائل شود (سند شماره ۲۱)، در نهایت تاجر فرانسوی باز هم به بهره‌برداری ادامه داد. دولت ایران حتی در موردی، برای جلوگیری از برهم خوردن نظم عمومی، طی نامه‌ای به وزارت فوائد عامه، خواستار آگاه‌سازی مالکان محلی و ممانعت از عقد اجاره‌نامه جدید با تاجر فرانسوی اردنیر شد (سند شماره ۱۰).

بحث

براساس مطالعه مفاد اجاره‌نامه‌ها، مواردی مانند دوره‌های طولانی بهره‌برداری، تخلیه جنگل از درختان سالم و قطور به‌صورت ناگهانی و در تعداد بسیار زیاد، اعطای مجوز بی‌قید و شرط سوزاندن کنده، ایجاد کوره زغال و تهیه زغال در محدوده جنگل مورد اجاره، عدم رعایت مسائل حفاظتی (اسناد شماره ۱ تا ۷)، از جمله عوامل مؤثر در پدید آمدن جنگل‌های مخروبه امروزی در قسمت جلگه‌ای شمال کشورند. علاوه بر قطع چوب‌های بارز، قطور و سالم بلندمازو، مسئله زغال‌گیری و تهیه زغال از درختان و درختچه‌های جنگلی، گرچه در ایران سابقه طولانی داشت، از آنجا که برنامه دقیق و حساب‌شده‌ای برای حفاظت جنگل‌ها وجود نداشت و حاکمان و بازرگانان تنها به فکر کسب سود بودند، سبب صدمات جدی به جنگل‌ها شد (ساعی، ۱۳۲۱؛ ملکی، ۱۳۶۷؛ جوانشیر، ۱۳۷۸). براساس این سهل‌انگاری‌ها و افراط در

۱۳۸۸) و مالیات، با وجود درج در اجاره‌نامه (اسناد شماره ۶ و ۷) مشهود است که توسط سفارت فرانسه و مستأجر فرانسوی این قوانین کاملاً نادیده گرفته شد (اسناد شماره ۱۹ و ۲۰). گرچه با تصویب «قانون اعتبار هیأت اعزامیه سواحل بحر خزر برای نقشه‌کشی و تعیین عواید جنگلی» در سال ۱۳۰۳ خورشیدی (۱۹۲۴ م.) (شامخی، ۱۳۸۸) و نیز تشکیل یک دولت مرکزی توسط رضاشاه تا حدودی مشکلات مربوط به این تعرضات غیرمجاز کمتر شد.

مطالعهٔ مجموع اجاره‌نامه‌های بین تجار فرانسوی و مالکان ایرانی جنگل‌های بلوط شمال در اوایل سدهٔ بیستم نشان‌دهندهٔ این موارد است: ۱. ناآشنایی مالکان با ثروت خداداده‌ای که صاحب اختیار آن بودند؛ ۲. ضعف و عقب‌ماندگی دولت مرکزی که به علت ناکارایی نمی‌توانست حتی از رعیت خود در برابر چپاول بازرگانان خارجی پشتیبانی کند؛ ۳. برخورد استعماری بازرگانان فرانسوی و استفاده از جهالت مالکان ایرانی در قیمت‌گذاری بلوط‌های شمال کشور، که هر متر مکعب چوب سرپای بلوط ایرانی را در حدود ۱۸۰ بار ارزان‌تر از بلوط فرانسوی خریداری می‌کردند (Buttoud, 1977) و در قالب قانون‌شکنی و تخلف از مفاد قراردادها نیز نمود داشت؛ ۴. نادیده گرفتن ابتدایی‌ترین ضوابط علمی در مدیریت جنگل مانند میزان قطع سالیانه در هکتار، طول مدت بهره‌برداری، قطر درخت و موارد این‌چنینی که در فرانسه در همان زمان در طرح‌های جنگلداری در نظر گرفته می‌شد.

سیاسگزاری

نویسندگان وظیفهٔ خود می‌دانند از استاد ارجمند جناب آقای دکتر محمود زبیری بابت راهنمایی‌های ارزنده‌شان صمیمانه تشکر کنند.

گرفتن بود و کشورهای اروپایی در زمینهٔ صنعت و تولیدات صنعتی به پیشرفت‌های زیادی نائل می‌شدند، متأسفانه در ایران برای به‌دست آوردن تاج و تخت پادشاهی مبارزات خونین به وقوع می‌پیوست (موسایی، ۱۳۹۰). سیاست‌های سلطه‌جویانهٔ انگلستان و روسیه از یک طرف و هرج‌ومرج ناشی از مشروطه و بی‌کفایتی رجال قاجار به‌ویژه با شرایط خاص حکومت قاجار در اوایل قرن بیستم که متخصصان از آن به‌عنوان دوران احتضار این سلسله نام می‌برند، سبب آشکار شدن ناتوانی فزایندهٔ حکومت در برخورد با دولت‌های سلطه‌گر غربی و تحقیر مردم ایران می‌شد (Katouzian, 198). وقوع انقلاب مشروطه، در پی عواملی نظیر رشد تجارت خارجی و آشکار شدن ضعف دولت ایران در مقابل قدرت‌های بین‌المللی در نتیجهٔ اعمال قراردادهای بازرگانی یکطرفه و نابرابر (Katouzian, 1987)، نه‌تنها به اصلاحات اساسی در سیستم حکومتی رایج در مملکت و ممانعت از فساد دستگاه‌های اداری مانند رشوه به شاه، تخصصی شدن صدور مواد خام، زوال نسبی صنایع، فساد مالی و سایر بی‌عدالتی‌های رایج در سطح کشور منجر نشد، بلکه به این هرج‌ومرج‌ها دامن زد (یزدانی، ۱۳۷۴؛ تکمیل همایون، ۱۳۸۴؛ تقوی، ۱۳۸۴؛ کسروی، ۱۳۸۴؛ رهبری، ۱۳۸۷). مجموع شرایط مذکور، تجارت برای بازرگانان غربی در ایران، به‌دلیل نیاز به مواد خام از جمله چوب و نیروی کار ارزان، مساعد و سودآور کرد. تأثیر این شرایط بر عقد اجاره‌نامه‌های مرتبط با چوب بلوط در این مطالعه بررسی شد. در محتوای اجاره‌نامه‌ها و نحوهٔ اجرای آنها مشاهده شد که قیمت‌ها بسیار کمتر از فرانسه و شرایط اولیهٔ اجاره‌نامه‌ها اغلب به‌دلیل ناآگاهی مالکان جنگل به سود مستأجران فرانسوی بود. موضع سیاسی برتر دولت فرانسه نیز سبب تسهیل سرپیچی مستأجران فرانسوی در اجرای اجاره‌نامه‌ها می‌شد که نمونهٔ آن دربارهٔ رعایت معدود قوانین وضع‌شدهٔ حکومتی در زمینهٔ جنگل‌ها بعد از انقلاب مشروطه (شامخی،

منابع

- احمدی، حسین، ۱۳۸۲. اسنادی از روابط ایران و فرانسه (پس از مشروطه تا پایان قاجار)، چاپ سازمان اسناد کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ۲۸۶ ص.
- احمدی، فرج‌اله، ۱۳۸۸. تهدیدات فرانسه و طرح سرجان ملکوم برای تصرف خارک (۱۷۹۸-۱۸۰۹ میلادی)، مجله پژوهش‌های علوم تاریخی، ۱: ۱۸-۴۰.
- آذرنگ، عبدالحسین، ۱۳۶۸. تاریخ تمدن از کهن‌ترین روزگار تا سده ما، (ترجمه)، جلد دوم، مؤسسه انتشارات کیهان، تهران، ۷۷۲ ص.
- آژند، یعقوب، ۱۳۸۸. تاریخ اقتصادی ایران (عصر قاجاریه: ۱۱۲۱ - ۱۳۳۲ ه.ق.)، (ترجمه)، انتشارات گستره، تهران، ۶۳۵ ص.
- اشرف، احمد، ۱۳۵۹. موانع تاریخی رشد سرمایه‌داری در ایران: دوره قاجاریه، انتشارات زمینه، تهران، ۱۷۲ ص.
- افشار، ایرج، ۱۳۶۴. تاریخ ایران در دوره قاجار به تألیف کلمنت مارکام انگلیسی، ترجمه از میرزا رحیم فرزانه فرزند علینقی حکیم الممالک، نشر فرهنگ آسمان، تهران، ۱۹۳ ص.
- بنان، غلامعلی، ۱۳۷۰. تاریخچه جنگلبانی در ایران؛ قسمت اول، مجله جنگل و مرتع، ۸: ۶-۹.
- بی‌نام، ۱۳۹۵. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سامانه قوانین و مقررات کشور. <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/91041>
- تقوی، سید مصطفی، ۱۳۸۴. فراز و فرود مشروطه، موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، تهران، ۵۱۲ ص.
- تکمیل همایون، ناصر، ۱۳۸۴. گذار از عدالت خواهی مردمی تا برپایی نظام مشروطه "کنستیتوسیونل"، در بررسی مبانی فکری و اجتماعی مشروطیت ایران، تهران، ۱۱۵ - ۱۳۲.
- تیموری، ابراهیم، ۱۳۶۳. عصر بی خبری یا تاریخ امتیازات در ایران، انتشارات اقبال، تهران، ۴۶۷ ص.
- جزیره‌ای، محمد حسین، ۱۳۸۴. نقش بیگانگان در جنگلداری ایران، در: دومین همایش ملی جنگلداری در ایران، ۲-۴ اسفند، کرج، ۳-۳۷.
- جوانشیر، کریم، ۱۳۷۸. تاریخ علوم منابع طبیعی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ۴۷۰ ص.
- حجازی، رضا، ۱۳۴۸. چوب شناسی و صنایع چوب، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، جلد ۴.
- ذوقی، ایرج، ۱۳۶۸. تاریخ روابط سیاسی ایران و قدرت‌های بزرگ (۱۹۲۵-۱۹۰۰ میلادی)، انتشارات پازنگ، تهران، ۵۸۱ ص.
- رهبری، هادی، ۱۳۸۷. بازرگانان و دولت در عصر قاجار از همزیستی تا رویارویی، انتشارات کویر، تهران، ۱۲۰ ص.
- ساعی، کریم، ۱۳۲۱. شمه‌ای درباره جنگل‌های ایران، وزارت کشاورزی، اداره جنگلبانی، تهران، ۷۶ ص.
- سعید، ارسطو، ۱۳۸۵. مبانی اقتصادی - عملی اداره جنگل‌ها، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۳۴۱ ص.
- شامخی، تقی، ۱۳۸۸. قوانین و مدیریت منابع طبیعی (جنگل‌ها و مراتع)، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۴۷۶ ص.
- علی‌احمد کروری، سودابه، انوشیروان شیروانی، بابک جلیلی‌پور، طیبه طالبی خورآبادی، الهه مدنی مشایی، ۱۳۹۲. اجرای مدیریت اقتصادی اجتماعی پایا بر مبنای حفظ اکوسیستم‌های طبیعی تجدیدشونده در جنگل‌ها و مراتع، مجله جنگل و مرتع، ۹۹: ۱۳-۲۶.
- غفاری، ابوالحسن، ۱۳۶۸. تاریخ روابط ایران و فرانسه از ترور ناصرالدین شاه تا جنگ جهانی اول (۱۳۳۳-۱۳۱۳ هجری قمری)، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۲۳۲ ص.
- کسروی، احمد، ۱۳۸۴. تاریخ مشروطه ایران، چاپخانه مهارت، تهران، ۴۳۹ ص.
- میراحمدی، مریم، ۱۳۶۷. ایران از نفوذ مسالمت آمیز تا تحت الحمایگی (۱۸۶۰-۱۹۹۰)، (ترجمه)، مؤسسه انتشارات معین، تهران، ۳۶۰ ص.
- ملکی، حسین، ۱۳۶۷. جنگل‌ها و گسترش کویرهای ایران در رابطه با جامعه و فساد دولت‌ها، چاپ مهارت، تهران، ۲۶۴ ص.

- Kelly, J.B., 1968. Britain and the Persian Gulf: 1795-1880, the Clarendon Press: Oxford, London, 911 pp.
- McNeill, J.R., 2003. Observation on the nature and culture of environmental history, *History and Theory*, 42 (4): 5-43.
- Mikhail, A., 2012. The Middle East in global environmental history, in: J. McNeill / E. S. Mauldin (eds.): A companion to global environmental history, Malden *et al.*: Wiley-Blackwell, 167-181.
- Saeed, A., 1999. Standing timber in Iran: Outright sale or concession, *Revue Forestière Française*, 51 (5): 637-644.
- Rajan, S.R., 2006. Modernizing nature: Forestry and imperial eco-development 1800-1950, Clarendon Press, Oxford, 286 pp.
- Sagheb Talebi, Kh., T. Sajedi, and M. Pourhashemi, 2014. Forests of Iran: A treasure from the past, A hope for the future, Springer, Dordrecht, 152 pp.
- Warde, P., 2006. Ecology, economy, and state formation in early modern Germany, Cambridge University press, Cambridge, 410 pp.
- White, S., 2011. Middle East environmental history: Ideas from an emerging field, world history connected, 8:2. http://worldhistoryconnected.press.illinois.edu/8.2/forum_white.html.
- مازندرانی، وحید، ۱۳۴۹. ایران و قضیه ایران، (ترجمه)، انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۸۲۸ ص.
- مروی مهاجر، محمدرضا، ۱۳۸۴. جنگل‌شناسی و پرورش جنگل، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۳۸۷ ص.
- موسایی، میثم، ۱۳۹۰. بازرگانان خارجی ایران (در عهد قاجار و پهلوی)، انتشارات جامعه شناسان، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ۱۸۶ ص.
- نعمانی، فرهاد، ۱۳۵۴. اقتصاد سیاسی توسعه‌نیافتگی و رشد، (تألیف و ترجمه)، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، تهران، ۲۶۵ ص.
- هروی، جواد، ۱۳۸۹. روش تحقیق و پژوهش علمی در تاریخ (راهنمای نگارش تحقیقات در علوم انسانی و تاریخ). مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۳۱۶ ص.
- یزدانی، سهراب، ۱۳۷۶. کسروی و تاریخ مشروطه ایران، نشر نی، تهران، ۱۹۸ ص.
- Buttoud, G., 1977. Prix Et Marche Du Bois A La Fin Du XIXe Siecle, *Elements D'histoire Forestiere*, 129-138.
- Katouzian, H., 1987. The political economy of modern Iran: Despotism and pseudo-modernism, 1926-1979. Macmillan, London, 438 pp.
- Katouzian, H., 1990. Musaddiq and the struggle for power in Iran. Tauris, London, 315 pp.

Iran's northern forests and French merchants in the early twentieth century

E. Madani Mashaei^{1*}, T. Shamekhi², A. Saeed³, M.A. Akbari⁴, M.H. Jazirehei⁵, and N. Zargham⁶

¹M.Sc. of Forestry, Faculty of Natural Resources, University of Tehran, I. R. Iran

²Prof., Faculty of Natural Resources, University of Tehran, I. R. Iran

³Emeritus Prof., Faculty of Natural Resources, University of Tehran, I. R. Iran

⁴Associate Prof., History Department, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University, I. R. Iran

⁵Emeritus Prof., Faculty of Natural Resources, University of Tehran, I. R. Iran

⁶Associate Prof., Faculty of Natural Resources, University of Tehran, I. R. Iran

(Received: 1 March 2016; Accepted: 8 August 2016)

Abstract

Like many other countries, Iran was influenced by the newly emerged capitalism which provided their own raw materials of their factories through plundering the resources of other countries. Not only British and Russian, but also French merchants were ranked as the top clients of Iran's raw materials. Meanwhile, forests as a significant resource of wood supply were not exceptions. In this study, the form and content of the concessions signed with French merchants to utilize *Quercus castanefolia* to provide the required supply of wood for constructing barrels (for wine and beers), is investigated in the historical political context of the early twentieth century. For this purpose, the manuscripts and archival documents were used. The results of this study indicated that the French merchants had bought each cubic meter of stand oak trees in Iran almost 180 times cheaper than the same one in France. In addition, the lack of awareness of the Iranian private forest owners of the real value of their properties led to the maximum misuse by the French merchants. Unfortunately, the Iranian government was also unable to support the Iranian subjects.

Keywords: Constitutional Revolution, Forest history, Forest concession, Oak trees, Qajar Dynasty, Utilization.

